

Sala-i-Martin, X. "I just Ran Four Million Regressions". *Working Paper, NBER*, no. 6252 (1997): 178-183.

Stihlits, Dzh. *Ekonomika derzhavnogo sektora* [Economics of the public sector]. Kyiv: Osnovy, 1998.

Selegmen, B. *Osnovnye techeniia sovremennoy ekonomicheskoy mysli* [Main currents of modern economic thought]. Moscow: Progres, 1968.

Umantsiv, Yu. M., and Miniailo, O. I. *Mekhanizm ekonomichnoy polityky* [The mechanism of economic policy]. Ivano-Frankivsk: Misto NV, 2010.

Veblen, T. *Teoriia prazdnogo klassa* [Theory of the Leisure Class]. Moscow: Librokom, 1984.

Vallerstain, I. *Konets znakomogo mira. Sotsiologiya XXI veka* [End of the familiar world. Social Science of the XXI century]. Moscow: Lohos, 2004.

УДК 339.972+336.14(477)

ДЕРЖАВНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ І ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО СЕКТОРА

© 2014 БІЛИК М. Д., БІЛИК Т. О.

УДК 339.972+336.14(477)

Білик М. Д., Білик Т. О. Державний сектор економіки в зарубіжних країнах і проблеми національного сектора

У статті розглянуто стан вітчизняного державного сектора економіки, його права, роль, сутність національних моделей та галузеві позиції. Визначено основні недоліки в його формуванні, зокрема помилки, що були допущені українською владою при приватизації економіки, політика ціноутворення на продукти та послуги природних монополій, низька ефективність оперативного управління державними підприємствами, відсутність дієвої державної підтримки підприємств державного сектора тощо. З метою підвищення функціонування вітчизняного державного сектора розглянуто досвід розвинених країн. У результаті зроблено висновок, що держава повинна виступати як великий господарюючий суб'єкт, який за рахунок участі у ринковій економіці поповнює державний бюджет. Також визначено, що важливою інституційною формою ринкової економіки має виступити державно-приватне партнерство, яке є незамінним чинником розвитку інфраструктури, залучення приватних інвестицій та впровадження інновацій.

Ключові слова: державний сектор економіки, приватний сектор, ефективність діяльності підприємств державного сектора, галузеві пріоритети, державно-приватне партнерство.

Бібл.: 10.

Білик Марія Дмитрівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри корпоративних фінансів і контролінгу, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

E-mail: zaitsevai@ukr.net

Білик Тетяна Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіко-математичного моделювання, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (пр. Перемоги, 54/1, Київ, 03068, Україна)

УДК 339.972+336.14(477)

UDC 339.972+336.14(477)

Билык М. Д., Билык Т. А. Государственный сектор экономики в зарубежных странах и проблемы национального сектора

Bilyk Mariia D., Bilyk Tetiana O. State Sector of Economy in Foreign Countries and Problems of the National Sector

В статье рассмотрено состояние отечественного государственного сектора экономики в развитых странах, его права, роль, сущность национальных моделей и отраслевые позиции. Определены основные недостатки в его формировании, в частности ошибки, которые были допущены украинской властью при приватизации экономики, политика ценообразования на продукты и услуги природных монополий, низкая эффективность оперативного управления государственными предприятиями, отсутствие действенной государственной поддержки предприятий государственного сектора. С целью повышения эффективности функционирования национального государственного сектора рассмотрен опыт развитых стран. В результате сделан вывод, что государство должно выступать в качестве большого хозяйственного субъекта, который за счет участия в рыночной экономике наполняет государственный бюджет. Также определено, что важной институциональной формой рыночной экономики должно выступить государственно-частное партнерство, которое является незаменимым фактором развития инфраструктуры, привлечения частных инвестиций и внедрения инноваций.

The article considers the condition of the domestic state sector of economy in developed countries, its rights, role, essence of national models and branch positions. It identifies main shortcomings in its formation, in particular, mistakes that were made by the Ukrainian power during privatisation of economy, policy of price formation on products and services of natural monopolies, low efficiency of operative management of state enterprises, and absence of effective state support of enterprises of the state sector. In order to increase efficiency of functioning of the national state sector, the article considers experience of developed countries. In the result a conclusion is made that the state should be a big economic subject that fills in the state budget by means of participation in the market economy. The article also shows that the state-private partnership, which is an indispensable factor of infrastructure development, attraction of private investments and introduction of innovations, should become an important institutional form of market economy.

Key words: state sector of economy, private sector, efficiency of activity of enterprises of the state sector, branch priorities, state-private partnership.

Bibl.: 10.

Ключевые слова: государственный сектор экономики, частный сектор, эффективность деятельности предприятий государственного сектора, отраслевые приоритеты, государственно-частное партнерство.

Библ.: 10.

Билык Мария Дмитриевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры корпоративных финансов и контроллинга, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

E-mail: zaitsevai@ukr.net

Билык Татьяна Александровна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономико-математического моделирования, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (пр. Победы, 54/1, Киев, 03068, Украина)

Bilyk Mariia D. – Doctor of Science (Economics), Professor, Professor of the Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

Bilyk Tetiana O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor, Department of economic and mathematical modeling, Kyiv National Economic University named after. V. Getman (pr. Peremogy, 54/1, Kyiv, 03068, Ukraine)

У кожній державі є потреби безпеки та соціальні проблеми (безробіття, соціальне забезпечення, регулювання цін), з якими ринок самостійно впоратися не може. Національний уряд, як правило, скрізь відповідає за оборону, випуск грошей, міжнародну торгівлю, пошту. До компетенції місцевих територіальних органів влади традиційно відносяться питання охорони порядку, освіти та рівня життя.

Дослідженням проблем державного сектора займалися як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Так, значну увагу цим проблемам приділили В. Базилевич, Л. Баластрик, М. Білик, О. Василик, В. Венгер, П. Єщенко, В. Опарін, О. Рудченко, Дж. Стігліц, Л. Червова, В. Федоров, І. Чугунов та багато інших. Основні проблеми в радянський час стосувалися ефективності функціонування державного сектора, а в період переходу до ринкової економіки – питань теорії і практики його трансформації. Разом з тим залишаються проблемними питання щодо критичної маси державного сектора, його розгалуженості, проведення націоналізації, оцінка дотримання загальних принципів і схеми побудови національних моделей та ефективності функціонування державного сектора, шляхи підвищення його функціонування в сучасних умовах. Розкриття вказаних питань є метою даної статті.

Вивчення досвіду зарубіжних країн свідчить про різні підходи щодо критичної маси державного сектора та управління ним. Слід підкреслити, що межі між державними й приватними компаніями є розмитими. Навіть у США, де велика увага приділяється правовому регулюванню, найбільша компанія «Amtruck», яка заснована федеральним урядом для обслуговування національних пасажирських залізничних перевезень, одержує субсидії від федеральної влади, а в усіх інших відносинах діє як приватне підприємство. Аналогічна ситуація прослідковується також у Великобританії з націоналізованою Британською сталеливарною компанією.

Між державними й приватними структурами розвинених індустріальних держав слід виділити дві відмінності:

1) особи, відповідальні за управління державною установою, або вибираються, або призначаються тим, хто вже обраний;

2) державні структури наділені правами, яких не мають приватні структури.

Так, держава має право примусити усіх суб'єктів господарювання платити податки, а у випадку відмови від цього застосувати відповідні санкції. Для суспільних потреб держава має право скористатися власністю інших власників, але при цьому вона повинна сплачувати їм відповідну компенсацію (право виняткового суверенітету). У більшості розвинених країн держава може зобов'язати молодь до служби в армії. У приватному секторі всі контракти є добровільними, і відповідно, приватні інститути ніякого примусу робити не мають права.

Щодо розгалуженості державного сектора економіки слід підкреслити, що найбільш поширений він у Австрії. У таких галузях її економіки, як паливно-енергетичний комплекс, електроенергетика, транспорт частка держави перевищує 75%. За значною питомою вагою державної власності в національному господарстві слід виділити такі країни, як Франція, Великобританія, Німеччина, Нідерланди, Італія, Швеція.

Відносно незначною є роль держави в економіці Японії та США. Однак навіть у цих країнах у другій половині ХХ ст. зросла частка держави у володінні залізницями, федераль-

ними автомобільними шосе, що знайшло яскравий прояв у надходженнях до бюджету. У США від підприємств з державною часткою до кінця 90-х років надійшло 30% податкових платежів від сукупного виробництва країни. При цьому значними були і державні витрати. Вони становили більше 1,5 тран дол., або 35% сукупного виробництва, тоді як до Першої світової війни ці показники не досягали й 10%.

За всіх часів найважливішою державною функцією було визначено формування й дотримання юридичних норм. Головними напрямками діяльності держави у минулому столітті були: виробництво товарів і послуг; субсидування приватного виробництва (суміжне із приватним власником фінансування); закупівля товарів і послуг; перерозподіл доходів, що включає державну й соціальну допомогу (трансферні платежі). Серед вказаних напрямів діяльності державних підприємств виробництво товарів і надання послуг найпоширенішим було у Франції.

Представляє інтерес також порядок проведення націоналізації у Франції. Після приходу до влади урядів Народного фронту й соціалістів кілька разів націоналізувалися найбільші галузі промисловості. Так, у 30-ті роки минулого століття були націоналізовані Французький банк, підприємства військової промисловості та залізничного транспорту. Після звільнення від фашистських окупантів в 40-ві роки уряд Франції націоналізував значну кількість шахт, заводи «Рено», виробництво газу й електрики, великі страхові компанії, усі підприємства з видобутку мінерального палива, у державні підприємства були трансформовані компанії з морських перевезень, створена Національна компанія «Ейр-Франс». Національні підприємства очолювали тристоронні адміністративні ради з представників держави, персоналу (іноді й споживачів), а також компетентних осіб.

У Великобританії активна націоналізація розпочалася з 1946 р., коли під контроль держави перейшли національний банк, підприємства з видобутку вугілля, виробництво газу й електрики, транспорт, цивільна авіація, чорна металургія. Очолювало англійські національні підприємства правління з невеликою чисельністю осіб, але зі значним досвідом і авторитетом. У вказаних європейських країнах в окремі роки обсяг державного промислового виробництва складав від 50% загальнонаціонального.

У США частка державного виробництва знаходилась в межах 12% від національного випуску, що є одним із найнижчих показників розвинених країн світу.

За допомогою субсидій у багатьох індустріальних країнах у певних сферах держава значним чином впливає на вирішення проблем приватних виробників. Так, роль державного сектора зростає при регламентуванні діяльності виробництва, фінансуванні різних федеральних урядових програм. Держава також надає різноманітні дотації виробникам державних структур при купівлі устаткування, а приватним особам – у соціальній сфері. Крім того, велике поширення одержали приховані субсидії, коли держава, наприклад, обмежує імпорт якогось товару або обладає його митом. Таким чином, американські, французькі, канадські й інші виробники товарів, що конкурують між собою, отримують державну підтримку. При цьому виробникам надаються субсидії не державою, а безпосередньо споживачами. Практикується також приховане субсидування, через надання кредитів державою за низькими процентними ставками, гарантування позик і регламентація виробництва.

Уряди розвинених країн щорічно здійснюють закупівлі на значні суми товари і послуги з метою національної оборони, експлуатації доріг, забезпечення освіти та дотримання порядку. Проте, якщо в США кошти, що на це витрачаються, дорівнюють чверті національного виробництва, то в європейських країнах вони можуть досягати 40%. Тому не випадково у бюджетах більшості держав витрати на словові структури й соціальні програми складають значну частку.

В Америці майже половина всіх витрат на транспорті в державному секторі фінансується федеральним урядом, з них 86% знаходиться у розпорядженні штатів і місцевих органів влади. Крім цього, державні закупівлі існують у формі програм, спрямованих на сприяння й регулювання торгівлі, будівництво житла й проекти розвитку міст, збереження природних ресурсів і захист навколишнього середовища. Активну роль відіграє держава у перерозподілі доходів, вилучаючи кошти в одних осіб і передаючи їх іншим. У сумарних державних витратах США найбільшу питому вагу займають: соціальне страхування – 28%, оборона й програма допомоги ветеранам – 22%, освіта – 15%, допомога бідним – 8%, тоді як субсидії виробництву досягають усього лише 3%.

В індустріальних країнах розмір державного сектора значною мірою залежить від інформатизації й комп'ютеризації виробництва. Розвинені країни, насамперед США, займають місце лідера в Інтернеті. Якщо разом із виробництвом комп'ютерів, створенням програмного забезпечення, інформаційними послугами цей сектор у розвинених країнах складає понад 50% ВВП, то в США ще більше. У цілому частка державного сектора знижується, оскільки ці підприємства із самого початку створювалися як приватні, і фінансову підтримку уряд надавав їм лише на початковій стадії.

У кожній країні на перспективи розвитку державного сектора економіки накладає відбиток історія. Звичайно, на розвиток державного сектора в подальшому значно впливатимуть умови функціонування паливно-енергетичного комплексу кожної країни. У європейських країнах, де небагато енергетичних ресурсів, уряди цих країн змушені безпосередньо приймати на себе турботу про електроенергетику. У США державний сектор у явній формі не може отримати значного розповсюдження, але приховане субсидування, різноманітні перерозподільчі програми свідчать про те, що в абсолютному розмірі державний сектор США є співставним з таким у Європі.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що в індустріальних країнах державний сектор усе більше охоплюватиме діяльність суб'єктів соціальної сфери й послуг. Слід підкреслити, що однією з тенденцій технічного прогресу є введення загальної вищої освіти. Ця ідея вже проходить апробацію в Японії й Швеції. Якщо нині держава значну суму коштів витрачає на фінансування загальної середньої освіти, то в перспективі усе більше вищих навчальних закладів контролюватиметься й фінансуватиметься державою. Подібна ситуація матиме місце також і в сфері охорони здоров'я. Значна частина медичних організацій, що перебувають у підпорядкуванні муніципалітетів, можуть конкурувати як за обсягом, так і рівнем надання послуг з приватними медичними структурами.

Слід відзначити, що в Китаї – найбільшій державі світу – частка державного сектора зменшується, однак нині ця країна виробляє близько 40% національного доходу. Зростання частки державного сектора є характерним

для країн, що динамічно розвиваються (Південна Корея, Тайвань, Сингапур, Таїланд).

Аналіз публікацій, які розкривають досвід зарубіжних країн, свідчить про те, що не існує стандартів щодо величини державного сектора економіки [1]. В одних країнах державний сектор є дуже значимим (зокрема в Греції, Італії, Франції), тоді як в інших він майже відсутній (Японія, Люксембург) або сконцентрований на незначній кількості господарських ділянок і галузей (Нідерланди) та «розсіяний» за всіма видами економік (Франція, Португалія). Досить різною є ефективність діяльності підприємств державного сектора. Так, в окремих країнах державний сектор є високоефективним (Швеція, Франція) і, навпаки, неефективним в інших (Бельгія, США). Щодо системи управління підприємствами державного сектора, то вона також відрізняється в окремих країнах: у ряді країн діє уніфікована система управління підприємствами державного сектора (Швеція), тоді як у США функціонує система «точкового» (пооб'єктного) управління.

Проведені нами та іншими науковцями дослідження свідчать, що усюди діють національні моделі, і проблема полягає в успішності їх практичної реалізації, оскільки теоретичні дебати щодо вибору «правильної» моделі державного сектора уже припинилися, і проблема перейшла в практичну площину спроб і помилок.

Однак слід підкреслити, що існують певні загальні принципи та схеми побудови національних моделей. Головний принцип полягає в тому, що жоден уряд не може миритися зі значним, але неефективним і обтяжливим у фінансовому відношенні державним сектором. У зв'язку з цим вимога має бути такою: якщо державний сектор неефективний, тоді його розміри й обсяг фінансування повинні бути мінімальними, або за його високої ефективності частка державного сектора в національній економіці буде значною.

У кожній країні в основу формування державного сектора покладено відповідну модель. Так, нині виділяють три моделі державного сектора: західноєвропейську (Португалія, Франція й ряд інших країн), північно-американську (США й Канада) і азіатську (Японія й Південна Корея) [2]. Їм властиві такі характеристики.

Для *західноєвропейської моделі* в основному характерні досить значний за обсягом і високоефективний (що щедро фінансується) державний сектор, який містить досить різноманітну галузеву структуру.

Для *північноамериканської моделі*, навпаки, характерний типовий недорозвинений, низькоефективний державний сектор, що спеціалізується, головним чином, на чисто державних функціях, оборонній й соціальній інфраструктурі, виходячи із системи «скупого фінансування». Обом моделям властива чітка межа між приватним бізнесом і державою.

Для *азіатської моделі* вказана межа розмита, спостерігається переплетіння інтересів держави й бізнесу, що реалізується через представників у владних і корпоративних структурах. Результатом реалізації такої моделі є формально невеликий державний сектор, якому держава надає відповідну фінансову й організаційну підтримку.

Кожна з розглянутих моделей має свої історичні й географічні особливості. Наприклад, реалізована адміністрацією Р. Рейгана північно-американська модель державного сектора в найбільш «рафінованій» формі пропонувала при-

ватизацію таких нетрадиційних об'єктів, як національні парки й природні території, що охороняються, національна служба погоди, морські нафтові родовища, залізничні транспортні компанії, пошта, школи й в'язниці [3]. Багато чого з указанного не було реалізовано, однак виконувався сам принцип, що передбачав у період «холодної війни» максимальне розвантаження державного бюджету, коли він був переобтяжений видатками на оборону.

У реалізації європейської моделі прикладом інших крайнощів є Швеція, яка при побудові так званого «шведського соціалізму» спирається на величезний державний сектор (32% зайнятих у країні) і фантастичні державні видатки (64% ВВП).

Наведені два підходи мають послідовників у Східній Європі. Так, ідея адміністрації Рейгана щодо загальної приватизації доведена до логічного завершення в Латвії. Відповідно до латвійського законодавства приватизованим може бути будь-яке державне майно. Для Латвії існувала тільки одна проблема – термін передачі об'єкта на приватизацію. Місцеві чиновники вищого рівня вважають, що в недалекому майбутньому на приватизацію будуть передані залізниця, пошта й міжнародні аеропорти [3].

Слід підкреслити, що Польща обрала шлях «шведського соціалізму». Вона підтримує частку державних витрат у ВВП на рівні 47% [4], що в 1,5 разу більше аналогічного показника в США. Втім, не виключено, що й Латвія, і Польща згодом свою внутрішню економічну політику розгорнуть в іншому напрямку.

Звісно, розміри українського державного сектора за минулі роки були значними. Фінансування державного сектора дійшло до дуже низької межі, а результати його діяльності є вкрай незадовільними. Проблема загострюється ще й тому, що як Росія, так і Україна не змогли побудувати північноамериканську модель державного сектора в «чистому вигляді». Більше того, явно проглядається спадкоємність господарського механізму функціонування підприємств вітчизняного державного сектора з азіатською моделлю. Крім того, переплетіння інтересів чиновників і представників бізнесу позбавляло український і російський державний сектор необхідної прозорості й ефективності, властивих північноамериканській моделі.

Враховуючи, що вітчизняний державний сектор продовжує активно еволюювати, варто було б впроваджувати в українську й російську практику більшою мірою європейські методи й стандарти роботи з державним сектором, що дозволило б частково виправити ситуацію, яка склалася.

Аналіз показує, що галузеві позиції державного сектора в тих або інших державах хоча й відрізняються, але не так, як його сумарні відносні розміри. Наприклад, в Італії найбільші державні компанії контролюють чорну металургію, електротехнічну й суднобудівну промисловість. В Іспанії поступово розширюється державний сектор у сфері передачі електроенергії, і в цій сфері встановлюється суворий державний контроль. Державний сектор Великої Британії домінує у вугільній промисловості і ядерній енергетиці. У Франції найсильніші позиції державного сектора в електроенергетиці, в аерокосмічній, електронній, хімічній промисловості, металургії, автомобілебудуванні.

Якщо охарактеризувати загальні закономірності розвитку державного сектора, можна констатувати, що державний сектор охоплює в основному поштові послуги, залізничні перевезення, телекомунікації й електроенергетику.

Навіть у США він повністю домінує в поштових послугах і становить приблизно 1/4 частину в сфері залізничного транспорту та в електроенергетиці [5].

Таким чином, енергетика, транспорт і зв'язок є тими галузевими пріоритетами, на яких сконцентрована увага державного сектора. В Україні, як і в Росії, державний сектор домінує в паливно-енергетичному й оборонному комплексах, мікробіологічній промисловості, у сфері транспорту й зв'язку. Водночас приватна форма власності найменше поширення одержала в галузях природних монополій – електроенергетиці й залізничному транспорті. Враховуючи, що ці напрями діяльності майже у всіх країнах світу служать традиційною «нішею» для державного підприємництва, можна стверджувати, що Україна, як і Росія протягом 90-х років ХХ ст. рухалися в загальному напрямі розвитку світової економіки. Однак ця теза має бути уточненою, оскільки, по-перше, останнім часом значно послаблені позиції українського державного сектора навіть у його традиційних «нішах», а по-друге, реальні відмінності в архітектурі вітчизняного державного сектора проглядаються при порівнянні деталізованих галузевих структур.

Оцінюючи ефективність функціонування державного сектора, слід враховувати таке: виконання державними підприємствами суспільних (соціальних) зобов'язань, монопольне положення їх в окремих сферах економіки, гарантованість фінансової підтримки з боку держави, методи управління ними.

Основними факторами, що спричиняють низьку ефективність функціонування державного сектора в Україні, є: перевищення середнього рівня частки виробництва у розвинутих країнах підприємствами державного сектора економіки України у два рази; складна й не завжди логічно пов'язана з певним видом активів структура їх управління; відсутність системного підходу в управлінні активами як щодо визначення оптимального суб'єкта управління, так і методів управління державними підприємствами; збитковість більшості державних підприємств зі значною кількістю боргів і зношенням виробничих потужностей.

Причинами неефективної діяльності державного сектора є: організаційні, статистичні, фінансові й управлінські.

Слід підкреслити, що практично у всіх країнах світу державний сектор є досить неоднорідним утворенням. Найбільш чітким є формування державного сектора у Швеції, де усі підприємства державного сектора поділяють на дві групи: функціонуючі в умовах ринку та підприємства з державними інтересами. Підприємства першої групи являють собою форму державного підприємництва й направлені на високі економічні результати. Підприємства другої групи обтяжені додатковими суспільними цілями й завданнями, які перешкоджають економічній ефективності. На основі такого структурного розподілу можна розкрити специфіку нинішнього етапу розвитку вітчизняного державного сектора та зробити висновок, що державне підприємство в Україні поки що не одержало належного розвитку, і більша частина державного сектора складається з підприємств другої групи, тобто розвиток державного сектора є одностороннім.

Змінити ситуацію можна за рахунок удосконалення політики розвитку державного сектора, яка повинна передбачати два самостійні блоки: політика щодо підприємств державного сектора, що діють у ринкових умовах, і політика щодо підприємств державного сектора із суспільними інтересами (державно-приватне партнерство).

Сутність державно-приватного партнерства (далі – ДПП) полягає у співробітництві між державою та приватним сектором. Відмінною особливістю ДПП є те, що воно базується на спільній зацікавленості партнерів у ефективній реалізації інвестиційного проекту, ґрунтуючись на угоді про розподіл завдань та ризиків.

Договори в рамках здійснення ДПП згідно з чинним законодавством України можуть укладатися у формах концесії, про спільну діяльність, про розподіл продукції та інші договори.

Найпоширенішою формою ДПП у світі є концесійні договори. Перевагою концесії є те, що приватний партнер зацікавлений в ефективному функціонуванні підприємства і здійсненні інвестицій, а держава – у тому, що завдяки концесії вирішуються певні соціально-економічні проблеми. Крім того, право власності на здане в концесію майно залишається у держави, а створений концесіонером (приватним інвестором) об'єкт після завершення контракту (25 – 50 років) переходить у державну власність. У рамках концесії здійснюються довгострокові інвестиційні програми зі створення автомагістралей, телекомунікацій, водогонів [6].

Досвід застосування механізму державно-приватного партнерства свідчить, по-перше, що він є одним з найбільш перспективних та ефективних інструментів регіонального економічного і соціального розвитку, по-друге, що він є результативним у середовищі зі стабільною політикою. Дуже важливо, щоб держава чітко знала і визначала, те, що вона хоче. Враховуючи світовий досвід і обмежені фінансові можливості української держави для забезпечення ефективного запровадження механізму ДПП, принаймні на початковому етапі, доцільно зосередитись на реалізації проектів ДПП у кількох сферах виключно на договірних засадах.

У цілому оцінити нинішній стан розвитку різних форм ДПП в Україні складно, оскільки відсутня офіційна систематизована інформація. Можна лише констатувати, що практичне застосування ДПП не набуло достатнього розвитку в Україні, оскільки немає прикладів реалізації успішних інвестиційних проектів на засадах ДПП. У більшості випадків це пояснюється низьким рівнем довіри приватних інвесторів до державних структур, які виступають як партнери у проектах [7].

Успішний розвиток ДПП як механізму активізації інвестиційної діяльності та залучення приватних коштів у стратегічно важливі для суспільства сфери можливий лише за умови, якщо буде забезпечено баланс інтересів держави і приватного інвестора. У цьому контексті має бути забезпечено: безпеку інвестування коштів в об'єкти державної власності, гарантії виконання фінансових зобов'язань держави щодо проектів ДПП на весь термін їх реалізації, інтереси приватного інвестора у системі правосуддя, зокрема, можливість вимагати від держави виконання власних зобов'язань та компенсації понесених втрат у разі їх недотримання, суспільний контроль за результативністю проектів на засадах ДПП – від техніко-економічного обґрунтування до отриманого ефекту (економічного та соціального).

Перший блок в Україні перебуває в стадії становлення, другий же взагалі відсутній. Тим часом розробка останнього є необхідною умовою підвищення загальної ефективності державного сектора України.

Основою політики збалансованого розвитку двох груп підприємств державного сектора повинна стати адекватна система статистичного забезпечення, для побудови

якої можна скористатися позитивним досвідом Швеції, де впроваджена диференційована система обліку двох згаданих вище категорій підприємств. Для підприємств, що працюють у ринкових умовах, діє усічена система статистичних показників, орієнтована на оцінку рентабельності підприємства, його фінансової й економічної ефективності; для інших – більш комплексна система статистичних показників, яка, крім фінансових, включає показники, що дозволяють оцінити ступінь досягнення суспільних цілей.

Формування в Україні подібної системи статистичного забезпечення політики розвитку державного сектора могло б підвищити ясність і прозорість як самих цілей і завдань державного сектора, так і ступінь їх виконання. Крім того, це дало б додаткову інформацію про структуру державного сектора по двох групах підприємств і тим самим могло би бути основою для її оперативної оптимізації.

Відомо, що значну роль у розвитку державного сектора відіграє фінансування. За достатнього фінансування державний сектор перетворюється у високоефективний сегмент і технологічний авангард національної економіки, тоді як за умови недостатності фінансових ресурсів державний сектор досить швидко виявляється низькоефективним і стає тягарем для населення країни [8]. Слід підкреслити, що уряди розвинених країн свідомио реалізували той або інший підхід. Щодо України, то на рівні Уряду цю проблему дотепер не усвідомлено: від державного сектора чекають великих досягнень, а на його розвиток виділяють мізерне фінансування.

У розвинених країнах держава постійно надає фінансову допомогу промисловості. Так, її частка в умовно чистій продукції на початку 80-х років ХХ ст. у Швеції оцінювалася в 15,4%, в Італії – 7,1%, у ФРН – 4,0%, в Англії – 3,6% [9]. Подібна фінансова щедрість занадто відрізняється від фінансової політики ощадливого українського уряду.

Таким чином, щодо фінансування державного сектора Україна випадає із загальносвітової лінії розвитку, що визначає його низьку ефективність.

Крім вказаних причин, найбільші втрати вітчизняному державному сектору наносить абсолютно неефективна система управління. В Україні, як і в Росії, питання функціонування державного сектора на макrorівні ніколи не перебували в компетенції якого-небудь одного органа виконавчої влади, вони завжди були розподілені між різними відомствами за галузевими й функціональними ознаками. Через нездатність управляти державним сектором у ринковій економіці управлінська проблема перейшла в русло розробки програми щодо кінцевої приватизації ще не приватизованого майна.

Самоусунення української влади від проблем, пов'язаних з державним сектором, свідчить про ігнорування нею світового досвіду. Відомо, що у всіх розвинених країнах розробляється так звана промислова політика, ядром якої є саме промисловий державний сектор. Для реалізації промислової політики створюється складна організаційна система інститутів, підкріплена системою юридично оформлених інституціональних норм і правил. Для України, аналогічно і для Росії, характерна надзвичайна бідність не тільки самих інструментів промислової політики, але й охоплених ними господарських об'єктів. Такими основними причинами, на наш погляд, у нашій країні є формування нежиттєздатного державного сектора в ринковій економіці у провідній галузі економіки – промисловості.

У більшості розвинених країн державний сектор є авангардним елементом економіки в реалізації процесу нагромадження основного капіталу. Бездумне руйнування державного сектора в ході масштабної приватизації стало однією із причин інвестиційної кризи й виробничого спаду в Україні. У сфері державної політики масштабна приватизація державного сектора, покликана стабілізувати макроекономічну ситуацію, спричинила погіршення всіх основних макроекономічних параметрів. Отже, заходи державного впливу призвели до прямо протилежного результату, ніж той, що передбачався. Тобто, у наявності класична помилка системи державного регулювання. Держава, знищивши державний сектор й інвестиційну активність, не змогла наповнити свою скарбницю настільки, щоб компенсувати втрати від інвестиційної кризи. За наявними оцінками, виручені державою кошти від приватизації державної власності складають лише 15% її реальної вартості [10].

Взаємне відчуження бізнесу, чиновництва й населення означає втрату державою важелів впливу на економіку. З одного боку, вплив на економіку через державний сектор, що постійно скорочується, стає усе менше, з іншого боку – впливати на приватний сектор, який не враховує порад урядових структур, також не вдається. Необхідним є швидке вдосконалення усього спектра важелів промислової політики, що припускає насамперед вибір типу цієї політики: захисного, адаптивного або ініціативного [9].

У сучасних умовах найбільш адекватною й перспективною є, звичайно, ініціативна промислова політика, спрямована на формування бажаного стану майбутньої економіки країни й методів практичної його реалізації.

Однак в Україні дотепер відсутня обґрунтована промислова політика, чітко не зазначені галузеві пріоритети та інструменти й обрії досягнення цільових настанов. Усе, що афішується українським урядом, підпадає в основному під захист промислової політики з наявністю елементів політики адаптивної; елементи ж ініціативної політики тільки починають проглядатися.

Враховуючи, що не всі найважливіші проблеми можна виділити за допомогою ринкового механізму, елементом централізованого регулювання ринкової економіки є державне замовлення. Останнє має на меті чергування системи загальнодержавних потреб. Державне замовлення є мультиплікатором попиту, поживає, розширює проведення політики держави та вирішує такі проблеми: виконання соціальних, екологічних, науково-технічних програм загальнодержавного й регіонального масштабу, а також проведення інших загальнонаукових заходів, що вимагають великих первісних капіталовкладень і значного фінансування; проведення фундаментальних наукових досліджень; стабілізація галузей, особливо чутливих до коливань ринкової кон'юнктури, що вимагають створення страхових фондів і централізованих форм втручання в їхню діяльність; підтримка обороноздатності країни на принципах обґрунтованої достатності.

ВИСНОВКИ

Формування державного сектора економіки в Україні, науки й прикладних наукових розробках не відповідає світовим тенденціям. Значною мірою це зумовлено помилками, що були допущені українською владою при приватизації економіки. Держава «випустила з рук» надприбутковий сфери діяльності.

Не кращою є й ініціатива влади й відносно підприємств державного сектора – насамперед природних монополій. Фактично всі останні роки держава не тільки не стримувала, але й заохочувала зростання цін на продукцію природних монополій (їх підвищення в 3-4 рази обганяло зростання роздрібних цін). Завдяки цьому встановилася невинувато висока ефективність природних монополій, крім того, головним є те, що тривале зростання цін на їхню продукцію стримує економічне зростання.

Значні недоліки мають місце і в частині оперативного управління українськими державними підприємствами. За період функціонування державного сектора держава ніяк не показала себе стратегічним власником й керівником, обмежившись найбільш пасивною функцією – функцією володіння. Підприємства державного сектора функціонують практично як приватні господарські структури, забезпечуючи реалізацію інтересів їх менеджменту, і таким чином виводять фінансові активи з-під контролю держави.

У науковій літературі прослідковується також думка, що коли більша частина наукових установ перебуває під патронатом держави, а власність – у приватних руках, наука обслуговує приватний сектор за державний рахунок за вкрай низьких ставок заробітної плати і пенсій науковців. Подібна ситуація має місце вже багато років і поки нездоланна. Тим часом, вирішенню проблеми могла б сприяти більш активна кадрова політика.

Серед інших перекосів можна назвати відсутність державної підтримки підприємств державного сектора, що має стратегічне значення. Більше того, багатьом з них не перераховуються кошти навіть за виконані державні замовлення.

Усі вказані вище недоліки сучасної системи управління державним сектором можна й потрібно усунути. Держава повинна була б виступати як великий господарський суб'єкт, що за рахунок участі у ринковій економіці поповнює державний бюджет.

Важливою інституційною формою ринкової економіки має виступити державно-приватне партнерство, яке є незамінним чинником розвитку інфраструктури, залучення приватних інвестицій та впровадження інновацій. Головним при його реалізації є те, щоб ДПП в Україні не перетворилося в симбіоз корумпованої бюрократії і олігархічного бізнесу. Імперативом цього є гарантування прозорих, рівних і конкурентних умов доступу приватних інвесторів до всіх видів державних інструментів: закупівель, субсидування, отримання ліцензії, тощо. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Балацкий Е. В. Промышленный государственный сектор России: диспропорции развития и образа устранения / Е. В. Балацкий, В. А. Кобышев // Вестник Российской академии наук. – 2003. – Т. 73. – № 12. – С. 1068 – 1078.
2. Национальная промышленная политика конкурентоспособности: опыт Запада – в интересах России. – М.: ИМЭМО РАН, 2002.
3. Балацкий Е. В. Критерии и приоритеты приватизации государственной собственности // Е. В. Балацкий, В. А. Кобышев // Общество и экономика. – 2002. – № 12.
4. Нигматулин Р. Об оптимальной части государственных расходов в ВВП и темпах экономического роста / Р. Нигматулин // Вопросы экономики. – 2003. – № 3.
5. Государственная собственность в развитых капиталистических странах в 80-е годы: курс на приватизацию и создание смешанных предприятий. – М.: ИНИОН АН СССР, 1989.

6. Длугопольський О. «Державний сектор» Versus «приватний сектор»: синергія ефективності через державно-приватне партнерство / О. Длугопольський // Світ фінансів. – 2010. – С. 74 – 93.

7. Москаленко О. М. Соціально-економічні результати технологічного державно-приватного партнерства у світі та проблеми його використання в Україні / О. М. Москаленко // Економічна теорія. – 2011. – № 4. – С. 15 – 25.

8. Балацкий Е. В. Роль государственного сектора в национальной экономике: общемировые тенденции // Е. В. Балацкий, В. А. Конышев // Общество и экономика. – 2003. – № 7-8.

9. Зелтынь А. С. Государственная промышленная политика в рыночных экономиках / А. С. Зелтынь // ЭКО. – 2003. – № 3.

10. Казанцев С. В. Изменение формаций / С. В. Казанцев // ЭКО. – 2003. – № 3.

REFERENCES

Balatskiy, E. V., and Konyshchev, V. A. "Promyshlenny gosudarstvennyy sektor Rossii: disproportsii razvitiia i obraza ustraneniia" [Public Sector Russia : development disparities and eliminate the image]. *Vestnik RAN*, vol. 73, no. 12 (2003): 1068-1078.

Balatskiy, E. V., and Konyshchev, V. A. "Kriterii i priority privatizatsii gosudarstvennoy sobstvennosti" [Criteria and priorities of state property privatization]. *Obshchestvo i ekonomika*, no. 12 (2002).

Balatskiy, E. V., and Konyshchev, V. A. "Rol gosudarstvennogo sektora v natsionalnoy ekonomike: obshchemirovye tendentsii" [The role of the public sector in the national economy: global trends]. *Obshchestvo i ekonomika*, no. 7-8 (2003).

Dluhopolskyi, O. "«Derzhavnyi sektor» Versus «pryvatnyi sektor»: synerhiia efektyvnosti cherez derzhavno-pryvatne partnerstvo" ["Public sector» Versus «private sector": Synergy efficiency through public-private partnerships]. *Svit finansiv* (2010): 74-93.

Gosudarstvennaia sobstvennost v razvitykh kapitalisticheskikh stranakh v 80-e gody: kurs na privatizatsiiu i sozdanie smeshannykh predpriiaty [State ownership in the developed capitalist countries in the 80s: a course on privatization and the creation of joint ventures]. Moscow: INION ANSSSR, 1989.

Kazantsev, S. V. "Izmenenie formatsiy" [Changing formations]. *EKO*, no. 3 (2003).

Moskalenko, O. M. "Sotsialno-ekonomichni rezultaty tekhnolohichnoho derzhavno-pryvatnoho partnerstva u sviti ta problemy ioho vykorystannia v Ukraini" [Socio-economic outcomes of technological public-private partnerships in the world and the problems of its use in Ukraine]. *Ekonomichna teoriia*, no. 4 (2011): 15-25.

Natsionalnaia promyshlennaia politika konkurentosposobnosti: opyt Zapada – v interesakh Rossii [National industrial policy of competitiveness: the experience of the West - in the interests of Russia]. Moscow: IMEMO RAN, 2002.

Nigmatulin, R. "Ob optimalnoy chasti gosudarstvennykh ras-khodov v VVP i tempakh ekonomicheskogo rosta" [On the optimal portion of government spending in GDP and economic growth]. *Vopros ekonomiki*, no. 3 (2003).

Zeltyn, A. S. "Gosudarstvennaia promyshlennaia politika v rynochnykh ekonomikakh" [State industrial policy in market economies]. *EKO*, no. 3 (2003).